

שפת הכאב - כתב הנשים הסיני נושו

אם עצים ועשבים היו יכולים לקרוא נושו, דמעות היו זולגות להם בעת הקריאה,
אם רוחות ואלים היו יכולים לקרוא, ליבם היה נרעד בקרבם.¹

”נושו” (*nushu* 女书) או מילולית – כתב הנשים, הוא הכינוי לכתב שהומצא והיה בשימוש על ידי נשים בלבד, באזור קטן בדרום סין, הנמצא בנפת ג'יאנג-יונג (*Jiangyong* 江永) שבמחוז חונאן. האוכלוסייה בג'יאנג-יונג מורכבת מבני יאו (*yao* 瑶族) ובני חאן, כאשר המסורות שלהם התערבבו זו בזו והשתנו כתוצאה מכך. בפרק זה אתן סקירה כללית אודות כתב הנושו, התרבות שבתוכה נוצר והחיבור העמוק שבין נושו וכאב.

במשך שנים רבות היו הנשים הסיניות מודרות מן המרחב הציבורי, ונהוג היה לשייכן למרחב הביתי.² מנהג קשירת הרגליים שהחל במאה ה-12 והיה נהוג בתחילה רק אצל נשות האליטה, הלך והתרחב אט אט לכלל האוכלוסייה ובתקופת שושלת צ'ינג (1644-1911) כבר היה נהוג גם ברוב האזורים הכפריים והעניים וביניהם נפת ג'יאנג-יונג.³ רגליהן הקשורות של הנשים הכפריות הקשו עליהן להרחיק בהליכה ורק נשים ממעמד כלכלי ירוד ביותר, אלו שלא הייתה להן כל ברירה אחרת, יצאו לעבוד בשדה עם כל הקשיים הפיזיים הכרוכים בכך.⁴

כמו נשים רבות ברחבי סין, גם את הנשים הכפריות שחיו בנפת ג'יאנג-יונג לא נהגו לשלוח לבתי ספר ולא לימדו אותן לקרוא או לכתוב; זו הייתה פריווילגיה השמורה לרוב לגברים בלבד, אם כי באזורים הכפריים, רבים מן הגברים היו גם הם אנאלפביתים. עם זאת, בנפת ג'יאנג-יונג התקיימה תופעה ייחודית - שפה כתובה שנוצרה ע"י נשים, ונשים בלבד ידעו לכתוב ולקרוא אותה. שפה זו, המכונה ”נושו”, הועברה מאם לבת ושימשה את הנשים לתקשורת זו עם זו, לכתובת שירים, מכתבים, בלדות אוטוביוגרפיות והעברת סיפורים עממיים נפוצים אל הכתב. סימניות הנושו כתובות באורח ייחודי המבטא את השפה המקומית, אם כי עשויים

¹ כל התרגומים לעברית תורגמו על ידי. למקור בסינית ראו: Zhaohui Tang. 2016. *Zhesan: zuihou yiwei nüshu ziran* [folding fan: the last traditionally Nushu literate]. Beijing: Beijing October literature and Arts Press: 14

² See: Patricia Buckley Ebrey. 1993. *The Inner Quarters: Marriage and lives of Chinese women in the sung period*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press: 25-27

³ מנהג שהתקיים בסין בין המאה ה-12 ועד תחילת המאה ה-20. רגלי הילדות היו נקשרות בתחבושות מיוחדות החל מגילאי 2-6 על מנת שרגליהן יישארו קטנות ככל הניתן. ככל שרגליהן היו קטנות ובעלות הצורה "הרצויה", כך יכלה משפחת הילדה לקוות להשיאה למשפחה מיוחסת יותר. להמשך קריאה אודות המנהג, מקורותיו ומשמעותיו התרבותיות בסין ראו: Dorothy, Ko. 2005. *Cinderella's Sisters: A Revisionist History of Footbinding*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press

⁴ Fei-wen Liu, (2004). "Literacy, Gender, and Class: Nüshu and Sisterhood Communities in Southern Rural Hunan." From *Nan Nü* 6.2: 241-82., 252

להיות הבדלים בין הדיאלקטים של כל כפר וכפר באזור. שלא כמו הסימניות הסיניות הסטנדרטיות (汉字) בהן כל סימנית מסמלת מילה, סימניות הנושו מסמלות הברות וצלילים בדומה למערכות פונטיות מוכרות, כאשר את המשמעות ניתן להבין במידה רבה מתוך ההקשר. מדובר אם כן, במעין מערכת כתב פונטית של שפת הדיבור המקומית, המורכבת מכ-1200 סימניות. אמנם היום הכתב מוכר בעיקר כ"כתב הנשים" (נושו), אך בשפה המקומית הוא היה מוכר יותר בשמות "כתב דודה יתושי" (wenyizi 蚊蚁字) או "כתב רגלי היתוש" (wenjiaozi 蚊脚字) בשל העדינות והדקיקות של הקווים והנקודות מהן מורכבות הסימניות. עצם קיומו של הכתב לא נשמר בסוד מפני הגברים, אך אלו סיווגו אותו כעוד אחד ממנהגי הנשים, לא ראו בו חשיבות מיוחדת ולא טרחו ללמוד אותו או לרדת לעומקו.

בין החוקרים המרכזיים קיימת מחלוקת לגבי תארוך המצאת כתב הנושו. המיתוס המקומי משייך את הולדת הכתב למאה האחת-עשרה – שתיים-עשרה, אך חוקרים שונים חלוקים ביניהם בעניין זה, כאשר העדויות הטקסטואליות והאוראליות מצביעות כי הכתב הומצא לכל המאוחר במהלך שושלת צינג (1644-1911).⁵ חלק מקשיי התארוך קשורים במסורת המקומית, על פיה רוב הכתבים נשרפו או נקברו עם הנשים לאחר מותן כדי לנחמן גם לאחר המוות. מסיבה זו רוב הכתבים ששרדו עד היום מתוארכים לסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20, והתשובה לשאלה אודות התאריך בו הומצא הכתב לראשונה נותרת חידה ללא מענה. עם נפילת שושלת צינג, הלך ופחת השימוש בכתב עד הוצאתו אל מחוץ לחוק בזמן מהפכת התרבות (1966-1976), בשל חשד של השלטונות כי מדובר בכתב סתרים או כתב כישוף.

נשות ג'יאנג-יונג - תרבות הנושו והנו-גה

באזור הכפרי של נפת ג'יאנג-יונג נהוג היה לבנות את הבתים בשתי קומות, כאשר בקומה התחתונה ישנו הבנים הצעירים והזוגות הנשואים, ובקומה העליונה ישנו הנשים הצעירות שטרם נישאו. המרחב של הקומה העליונה סיפק לנשים חלל משותף בו הן בילו יחדיו שעות רבות ביום, בהן עסקו ב"עבודות נשיות" כמו רקמה ותפירה. בנוסף, הוא שימש גם לחלל של למידה עבור הילדות הצעירות, אשר למדו מן הנשים הבוגרות מהן כישורים חברתיים כמו מסורת שירת הנשים המקומית – הנו-גה (nuge 女歌). תהליך הלימוד של כתב הנושו החל פעמים רבות דרך מעקב אחר הסימניות, תוך האזנה לשירה המשותפת.⁶ בזכות המאפיינים הפונטיים של הכתב, יכלו הילדות להאזין לשירים תוך מעקב אחר הסימניות וכך להתחיל בתהליך השינון שלהן. רוב

⁵ For a more detailed review see: Fei-wen Liu, *ibid.*, 252

השירים שנכתבו בנושו נועדו לביצוע שירי או דקלום בקול, והיה להם חלק מכריע בחיי הנשים; החל מחיי היומיום ועד לאירועים ולטקסים שונים בחייהן. השירים נכתבו על נייר או על מניפות, נרקמו על גבי ממחטות, בגדים, נעליים או חגורות וביטוי הכתוב בסימניות הנושו אפילו מצא את דרכו למטבע המתוארך לתקופת מרד הטאיפינג (1850-1864) ועליו הוטבע הביטוי "נשות העולם הן כולן אחיות" (*tianxia* 天下妇女姊妹一家) *(funu zimei yijia)*.⁷

באזור זה של ג'יאנג-יונג התפתחו כמה תופעות חברתיות שחשוב להכיר על מנת להבין לעומק את תרבות הנושו; חלקן לוקאליות יותר כמו מנהג האחיות המושבעות (*jiebai zimei* 结拜姊妹), על פיו ילדות צעירות היו קושרות קשרים מיוחדים עם ילדות אחרות בנות גילן, ונשבעות זו לזו אמונים בטקס מיוחד שכלל כתבי שבועה שנכתבו בנושו. בין הילדות ששודכו זו לזו בטקסים אלו נוצר קשר קרוב ומשמעותי שהחזיק לרוב עד שנישאו ועברו אל מחוץ לכפר ילדותן.⁸ ישנו מנהג נוסף, שניתן לראות גם באזורים שמחוץ לג'יאנג-יונג ובעיקר בכפרים שנמצאים בדרום סין ובקנטון-דלתא, המכונה במחקר "מעבר נישואים מעוכב" (*delayed transfer marriage*) ובשפת המקום - "לא ליפול לבית החתן" (*buluofujia* 不落夫家). על פי מנהג זה, המעבר הסופי לבית משפחת החתן נעשה רק בסמוך ללידה הראשונה, עד אז נשארו הנשים לחיות בבית ילדותן וביקרו את הבעל רק אחת לכמה חודשים.⁹ שתי התופעות הללו קשורות לתרבות הנושו ולקשרים והטקסים הייחודיים שהיו נהוגים בין הנשים באזור זה. מנהגים טקסיים אחרים הקשורים קשר הדוק אל הכתב ואל השירה הם הטקסים הנעשים סביב מועד החתונה. מלבד יום החתונה עצמו ישנם טקסים מיוחדים שנערכו על ידי משפחת הכלה וחברותיה שלושה ימים לפני מועד החתונה ושלושה ימים אחריו. אחד מן הטקסים הללו מכונה 'טקס היום השלישי' ובו מכינות הנשים במשפחת הכלה וחברותיה מכפר ילדותה ספרים מיוחדים הנקראים "ספרי היום השלישי" (*sanzhaoshu* 三朝书). ספרים אלו מכילים שלושה עמודים ראשונים כתובים בנושו ויתר המחברת נשארת ריקה. הדפים הריקים מיועדים לכתובה אישית של הכלה, כאשר לעיתים הייתה הכלה מוסיפה את סיפורה שלה ומעבירה את הספר הלאה לאחר מכן לכלה נוספת. בשלושת העמודים הראשונים נהוג היה להביע צער על עזיבת הכלה. אם הכותבת היא בת משפחה או אחות מושבעת, יכולים להופיע שם כעס

⁶ Fei-wen Liu, *ibid.*, 250

⁷ Fei-wen Liu, *ibid.*, 253

⁸ See: William Chiang, 1995, *We Two Know the Script; We Have Become Good Friends: Linguistic and Social Aspects of the Women's Script Literacy in Southern Hunan, China*, 62-63; Fei-wen Liu, 2015, *Gendered Words – Sentiments and Expression in Changing Rural China*, 52-53

⁹ Janice E. Stockard, 1989, *Daughters of the Canton Delta – Marriage patterns and economic strategies in south China, 1860-1930*, 1-5

ואף טינה כלפי משפחת החתן, אך בדרך-כלל גם ברכות ועצות לקראת חיי הנישואים. ביתר העמודים הייתה הכותבת מוסיפה גם קטעים הנוגעים לביוגרפיה הטראגית שלה עצמה¹⁰. כל השירים שנכתבו בספרים הללו נועדו להיות מבוצעים אוראלית בשירת הנשים, במהלך טקס היום השלישי בכפר ילדותה של הכלה.

נושו – שפה של כאב

אחת מן השאלות הבולטות ששבות ועולות במחקרים שונים היא מדוע המציאו הנשים את הנושו ולאיזה צורך הן היו משתמשות בו. נכון להיום, לא ידוע בדיוק מתי ולאיזה צורך הומצא הכתב, כאמור אין ממצאים ארכיאולוגיים המצביעים על תשובה אחת וישנן רק השערות. עם זאת, כאשר שואלים על כך את הנשים המקומיות, לכולן תשובה אחת אותה הן מדקלמות בביטחון – 'השיר של חו יו-שיו' (*Hu Yuxiu* 胡玉秀). המיתוס המקומי מספר על נערה בשם חו יו-שיו שנולדה בשלהי המאה ה-11 באחד מכפרי ג'יאנג-יונג ולה מיוחסת המצאת הנושו. לפי הסיפור, חו יו-שיו הייתה נערה משכילה שהפכה לפילגשו של הקיסר חו דזונג (*Hui zong* 徽宗) ועברה להתגורר עימו בארמון. לאחר שבע שנים אומללות בהן התגוררה בארמון, חו יו-שיו כותבת לבני משפחתה מכתב קינה קורע לב ורווי געגועים ובו היא מספרת את סיפורה מילדות ועד לחייה בחצר הקיסרות. על פי המיתוס, היא המציאה את כתב הנושו ככתב סתרים שיאפשר לה להעביר מסרים אל מחוץ לכותלי הארמון מבלי שהשומרים יוכלו להבין. בין אם אכן הומצא הנושו במאה ה-12 על ידי חו יו-שיו ובין אם לא, בנות המקום רואות בשיר זה את סיפורן המכונן. על פי השיר, חו יו-שיו הייתה נערה משכילה ששלטה היטב בכתב הסיני הסטנדרטי, או כפי שהוא מכונה בקרב נשות ג'יאנג-יונג, 'כתב הגברים' (*nan shu* 男书). היא המציאה את הנושו מתוך מצוקה וכאב נפשי גדול מאוד וכן, מתוך רצון להעביר מסר לבני ביתה:

יושבת בארמון הקיסר וכותבת,
בטרם כתבתי מילה, כבר זולגות הדמעות.
אני חו יו-שיו מהכפר ג'ינג-טיין,
כותבת לבני משפחתי מכתב.
מאחלת חיים של בריאות לאבי ואימי,
ראשית אבקש להודות על טיפוחי, ושנית, לשלוח ברכה.
ולכל בנות משפחתי ואחיותיי,
מגדולה ועד קטנה, האם לכולן ביטחון ושלווה?

¹⁰ Fei-wen Liu, *ibid.*, 67

במשך זמן כה רב לא שמעתי מכם ועל כן,
מציפים אותי הגעגועים העזים כלפיכם, אהובי.
אני כותבת כדי לדרוש בשלומכם,
ולספר את סיפורי מן ההתחלה.

משפחתי נהנתה מעושר רב ומעמד,
והעסיקה מורה עבור אחי הצעיר.
ישובה לצדו, למדתי איתם אף אני,
העברתי לילות כימים בקריאה. [...]
במלוא שש עשרה לאחי, הוא ניגש לבחינה,
והתקבל לחצר הקיסר למשרת פקידות בכירה.
הקיסר התרשם מאחי עמוקות,
ושאל אותו אודות בני משפחתו.
אחי לא היה צריך למהר לגלות,
לספר שבמשפחתו ישנה גם אחות.
אחות, שלה כשרון מופלא ללימוד,
ורמת ידע העולה על זו שלו בעושרה. [...]
כששמע זאת הוציא הקיסר צו מלכותי לשליחיו,
בו הורה להביאני לארמון להיות לו בת לווייה.

לעבור לחצר הקיסר נשמע לרוב כדבר נהדר,
כבת אשפתות הנכנסת בשערי ממלכת בני האל-מוות. [...]
כולם דיברו על עושרי וכבודי,
מי ידע מה אומללות הן שנות נעורי! [...]
מאז שהגעתי לארמון עברו כבר שבע שנים,
אך שלושה לילות בלבד העברתי לצד הוד מלכותו.
מלבד זאת, לא עשיתי דבר.

גופי בארמון, לבי חסר שקט,
עדיפה הישיבה בחדר הנשים שבבית;
שם הייתי רואה את בני משפחתי בכל יום,

שם תמיד יהיה מישהו לנחם אותי בשעת מצוקה,
שם נמצאות אחיותיי, איתן ישמח לבבי,
שם גם אם לא יהיה מי שיארח לי חברה,
אוכל להעביר את הזמן בסידורי פרחים וברקמה.
ואפילו אם ביתי יהפוך קר כשלג,
ארמון הקיסר קר משלג פי עשר.

מתי החיים האלו יסתיימו?
מתי יכבה נרי ויבוא הקץ לחיי?
שואלת אנא אלך, אך אין כל מוצא,
אז התחלתי לכתוב מכתב לביתי,
מספרת את סיפורי כך שיקירי ישמעו,
ומבקשת, נצרו נא בלבבכם את כאבי.
אם יש לכם בביתכם בת יפה כפרח אדום,
לעולם אל תשיאו אותה לקיסר.
החיים בארמון רווי סבל ואומללות,
עדיף לה שתשליכוה עם סלע לנהר היאנגצה.¹¹

על פי השיר, הנושו שימש את חו יו-שיו כדי לספר את סיפורה העצוב, ונראה שהיא מוצאת בכתיבת סיפורה האישי נחמה כלשהי. הכתיבה לא נעשתה כניסיון לשנות את מציאות חייה, שכן זו לא אופציה עבורה, אלא מתוך רצון להשמיע את קולה וליצור באמצעותו קשר אל מחוץ לכותלי הארמון. כמו נשים רבות אחרות, גם לחו יו-שיו לא הייתה היכולת להחליט על גורלה, היא לא בחרה להפוך לפילגש של הקיסר, הייתה זו תוצאה של מעשיו הפזיזים של אחיה הצעיר. על אף היותה נערה פיקחית ומשכילה, היא מצאה עצמה חיה חיים חסרי משמעות ומעש בין כותלי הארמון שהיו עבורה ככלא מזהב, בודדה ורחוקה מכל בני משפחתה ואוהביה. דרך המצאת הנושו, חו יו-שיו בוחרת להרים את קולה ולהשיאו למרחקים. בנוסף על כך, היא משתמשת בקול זה על מנת להביע מחאה על מצבה ומצבן של נשים רבות אחרות, המוצאות עצמן בנישואים לא מאושרים ובסיטואציות קשות ואומללות שלא בחרו בהן. השיר נגמר בזעקת אזהרה הקוראת לשמור על הבנות ולהצילן מגורל אכזר כשלה, כזה שהמוות עדיף עליו. סיפורה זה הוא מיוחד ויוצא דופן כי נלקחה כפילגש לארמון הקיסר, אך במובנים רבים סיפורה של חו יו-שיו הוא סיפורן של נשים רבות.

ברחבי סין, וג'יאנג-יונג אינה יוצאת דופן במקרה זה, לאחר הנישואים נהוג שהנשים יעברו לבית משפחת הבעל, שם הן חיו בבית אחד עם הוריו ואחיו. בג'יאנג-יונג מרבית הכפרים הם כפרים של שם משפחה אחד, כלומר, יש קשר משפחתי בין בני הכפר ולרוב השידוך נעשה לבן זוג מכפר אחר. המרחק בין הכפרים בנפה נע מכמה שעות הליכה לכמה ימי הליכה, לרוב בתנאים לא פשוטים. לאחר המעבר לבית משפחת הבעל, שהתרחש כאמור בסמוך ללידה הראשונה, היו זוכות הנשים לבקר את משפחתן לכל היותר פעמים בודדות בשנה, ותמיד אך ורק באישור אם המשפחה (חמותה) ובעלה. אם כן, נשות ג'יאנג-יונג אמנם אינן עוברות לארמון קיסרי מרוחק, אך גם הן יכולות להזדהות עם תחושת הניכור והבדידות הכרוכה במעבר לכפר חדש, הרחק מחברות ילדותן ומשפחתן. כמו חו יו-שיו, נושו שימש אותן בין היתר בכתיבת סיפורן האישי ואפשר להן לחלוק אותו עם נשים נוספות.

חו יו-שיו נקלעה למציאות טראגית שלא בחרה בה ושאין בכוחה להיחלץ ממנה. היא לוקחת יוזמה וממציאה את הנושו, המספק לה מרחב נפשי אלטרנטיבי. אין בארמון מי שיקשיב לה ויפר את בדידותה, אך בכל זאת היא מוצאת דרך להשמיע את קולה ולהושיט זרוע ארוכה אל מחוץ לחומות עם מסר לבני ביתה. היא אמנם נערה משכילה ונראה שהיא באה מבית בעל מעמד ואמצעים, דבר שרוב הנשים המקומיות אינן יכולות להזדהות עימו, אך גורלה בסופו של דבר דומה ואולי אף קשה משל חלקן, ולכל הפחות היא אינה מעוררת קנאה. הסיפור שלה הוא סיפור של אומץ ותושייה של נערה צעירה שסיפור חייה מעורר מצד אחד הזדהות ואמפתיה מצד הנשים המקומיות, אך גם מושא להערצה. הנשים אימצו את סיפוריה והכתירו אותה כגיבורה תרבותית מקומית.

כששואלים את הנשים המקומיות אודות נושו, הן משיבות על פי רוב במילים "לקונן על הצער" (*sukelian 诉*)¹². (可怜). לטענת ליו פי-וון (Liu Feiwen), אנתרופולוגית שחקרה את הנושא במשך למעלה מעשרים שנה, אחד מהתפקידים החשובים של נושו הוא פורקן אישי של צער וכאב. ניתן לראות זאת בראיון שערכה עם חו מיי-יואה (Hu Meiyue), שאמנם לא גדלה בעצמה על תרבות הנושו, אך סבתה הכירה את השפה והתרבות על בוריה ולימדה את נכדתה קריאה, כתיבה ושירי נו-גה רבים. בראיון, חו מיי-יואה מסבירה שכתבת הנושו ברגעים בהן חוות הנשים טרגדיה אישית וצער גדול, מאפשרת להן להעביר את הכאב אל הדף וכך להשתחרר ממנו במקום לשקוע בו. כשהן מרגישות צורך לגעת במקומות הכואבים הן יכולות לקרוא את הכתב או לדקלם

¹¹ למקור בסינית ראו: Fei-wen Liu, *ibid.*, 34-36

¹² Fei-wen Liu, *ibid.*, 31

את השיר, ולחוות את הטרגדיה שוב. הכתיבה עצמה אפשרה להן לזכות בהפגה חלקית של הכאב.¹³ כלומר, לכתיבה בנושו יש מעין תפקיד טיפולי. הכתיבה עצמה היא הגורם החשוב, ואת הדף עצמו הן לא תמיד היו מקפידות לשמור ולעיתים אף היו שורפות אותו - בעיקר כאשר מדובר היה בתפילות, אותן הן היו שורפות על מנת להעלותן השמימה אל האלים או לאחר מותה של המחברת. השירים עצמם נשמרו לרוב בזיכרון ועברו בע"פ בין נשות הקהילה. בחיי היום-יום לא היה לנשים פנאי או לגיטמציה לעסוק בכאב האישי שהן נשאו עימן. אך כשהיו יושבות יחדיו ושרות את השירים הביוגראפיים, שלהן ושל נשים אחרות, החברותא הנשית והשירה המשותפת נתנה להן את המקום לגעת בכאב, להתאבל ולהתנחם זו בזו.

רעיון דומה המציג את הנושו ככלי להתמודדות עם חוויות כואבות, בא לידי ביטוי גם בשיר שחובר ע"י חה יאנסין (He Yanxin, 1939), אחרונת הנשים שגדלו והתחנכו על תרבות הנושו, החיה עד היום בכפר חה-יואן Heyuan) שבגיאנג-יונג, :

כתיבה יפה כמו רקמה יכולה לחדור את האינסוף,
מי היה מאמין שיש בעולם שירה כה יוצאת דופן.
לנשות נהר יונג-מינג¹⁴ יכולת למידה מופלאה,
מה שכתבו עובר מדור לדור עד עצם היום הזה.
מחזיקות בידיהן את כתבי הנושו, קוראות בזהירות ובתשומת לב,
מילה-מילה, שורה-שורה, הכתיבה ברורה וצלולה.
מי אמר שנשים אינן שוות דבר?
נשים מאז ומעולם הן חצי השמיים.
בגלל תפיסות מסורתיות חסרות כל היגיון,
מדור לדור הסבל נשאר כבעבר.
נשים לא עוסקות בפקידות, לא נושאות במשרה רמה,
אין כלל נשים בכיתות בתי הלימוד,
ורגליהן הקטנות קשורות בתכריכים.
הן לא יכולות לצאת מפתח ביתן ולהרחיק בהליכה בשבילים,
הן מוגבלות בביצוע עבודות האדמה המאמצות בשדות החקלאיים.
באמת אי אפשר להמעיט בסבל שנשים חוות בימי חייהן. [...]
דורות של נשים שועבדו והסכינו,

¹³ Fei-wen Liu, (2017), "Practice and cultural politics of women's script". Angelaki, 22(1): 242

¹⁴ נהר בנפת ג'יאנג-יונג, חונאן.

ולא הייתה בסביבתן דמות חומלת, מוקירה.
רק כתב הנושו, יצירה מופלאה,
אחת-שתיים, מן הראשית, כתיבה קולחת, בהירה.
אנו, נשות יונג-מינג, קוראות נושו,
לא על מנת להפוך לפקידות, לא בעבור האומה -
אלא משום שחינו רוויי סבל וצער.
נושו הוא משענת, כלי ביטוי לרגשות המרים -
המועברים בכתב אל הדף, אל המניפה,
מילה-מילה, שורה-שורה, הכתיבה ברורה וצלולה.¹⁵

חה יאנסין עצמה זנחה את הנושו למשך שנים רבות ולא עשתה כל שימוש בכתב במשך כ-50 שנה (מאז מות סבתה) ועד שנת 2003. היא מסבירה זאת בסרט תיעודי שנעשה עליה ואומרת: "הנושו מכיל יותר מדי עצבות, לא רציתי לכתוב. הלב שלי נשבר בכל פעם שכתבתי נושו. רציתי לשכוח את זה אבל לא יכולתי".¹⁶ עם זאת, בהמשך היא מקריאה קינה שכתבה בשם ביתה; הבת שלה, מיילי (meili), לא יודעת לקרוא ולכתוב נושו ולא גדלה בעצמה על תרבות זו, אך חה יאנסין הרגישה צורך לכתוב בשמה כדי לקונן על האירועים הקשים בחיי ביתה.¹⁷ על אף שהכתיבה והעיסוק בנושו מכאיבים לה, בכל זאת נותרה הכתיבה בנושו דרך ההתמודדות שלה עם הכאב האישי, ובמקרה הזה עם האירועים הכואבים שחוותה ביתה. כתיבת הקינה נולדה מצורך אישי של חה יאנסין, ומיילי שכבר גדלה בעידן אחר, לא לוקחת חלק בכך.

בהמשך עבודת התיזה אני נעזרת במידה רבה בעבודת השדה שביצעתי בג'יאנג-יונג בקיץ 2017, בשיעורים בהם השתתפתי במסגרת שיעורי קיץ הנפתחים אחת לשנה-שנתיים במוזיאון לשימור השפה והתרבות של הנושו בכפר פו-ווי, ובראיונות שזכיתי לבצע עם חה יאנסין, אחרונת הנשים שגדלו והתחנכו על תרבות הנושו. אני בוחנת את ההיבטים הפרפורמטיביים של נושו, הבאים לידי ביטוי בשירה המשותפת, ומתמקדת במקום של הכאב והבכי ביצירת הקשרים החברתיים בין הנשים בג'יאנג-יונג.

¹⁵ למקור בסנית ראו: Zhao Liming, Xu Ya and Hu Xin, eds. 2017. *Nüshu guifan zishu fa zitie 女书规范字书法字帖* [calligraphy copybook and a dictionary of nüshu]. Beijing: Tsinghua University Press. 161

¹⁶ *Nüshu Huisheng 女书回生 [Calling and Recalling: The Sentiments of Women's Script (Nüshu)]*. DVD. Directed by Kou Yu-i. produced by Liu Fei-wen and Hsieh Chia-Kuen. 74 min. Jiangyong County: Taiwan, 2013: min 0:35:30

¹⁷ *Ibid.*, min 0:36:39

ביבליוגרפיה

- Chiang, William W. 1995. *We Two Know the Script; We Have Become Good Friends: Linguistic and Social Aspects of the Women's Script Literacy in Southern Hunan, China*. Lanham: University Press of America.
- Ebrey, Patricia Buckley. 1993. *The Inner Quarters: Marriage and lives of Chinese women in the Sung period*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press
- Ko, Dorothy. 1994. *Teachers of the Inner Chambers: Women and Culture in Seventeenth-century china*. Stanford University Press
- Liu, Fei-wen. (2004). "Literacy, Gender, and Class: Nüshu and Sisterhood Communities in Southern Rural Hunan." *Nan Nü* 6.2: 241-82
- Liu, Fei-wen. 2015. *Gendered Words: Sentiments and Expression in Changing Rural China*. Oxford University Press.
- Liu, Fei-wen. (2017). "Practice and cultural politics of "women's script". *Angelaki*, 22(1), 231-246
- Nüshu Huisheng 女书回生 [Calling and Recalling: The Sentiments of Women's Script (Nüshu)]. 2013. DVD. Directed by Kou Yu-i. produced by Liu Fei-wen and Hsieh Chia-Kuen. 74 min. Jiangyong County: Taiwan.
- Stockard Janice E. 1989. *Daughters of the Canton Delta: Marriage patterns and economic strategies in south China, 1860-1930*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Tang Zhaohui 唐朝晖. 2016. Zheshan: zuihou yiwei nüshu ziran chuanren 折扇: 最后一位女书自然传人 [Folding fan: the last traditionally trained Nushu literate]. Beijing: Beijing October literature and Arts Press.

Zhao Liming 赵丽明, Xu Yan 徐焰 and Hu Xin 胡欣, eds. 2017. Nüshu guifan zishu fa zitie 女书规范字书法字帖 [Calligraphy copybook and a dictionary of nüshu]. Beijing: Tsinghua University Press.